

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

**Gender v kontextu sociální práce – obsahová
analýza odborných periodik od roku 2000**

Gender in social work –content analysis of the periodical since year 2000

Bakalářská práce

Praha 2014

Vedoucí práce: Mgr., Bc. Jan Kaňák

Autorka práce: Barbora Skřivánková

Poděkování:

Děkuji vedoucímu práce, Mgr., Bc. Janu Kaňákovi, za jeho odborné vedení, vstřícnost a podnětné připomínky. Dále své mamince, Markétě Hronkové, partnerovi a přátelům za podporu při studiu.

„Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem „Gender v kontextu sociální práce – obsahová analýza odborných periodik od roku 2000“ vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů uvedených v seznamu literatury a moje práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu“

V Praze, dne 2. května 2014

Barbora Skřivánková

.....

podpis

Anotace

Bakalářská práce na téma „Gender v kontextu sociální práce – obsahová analýza odborných periodik od roku 2000“ má pouze teoretickou část podloženou texty z vybraných odborných recenzovaných periodik. Teoretická část je rozdělena do šesti kapitol. Každá z jednotlivých je kapitol jeden okruh sociální práce, kterému se věnují vybraná periodika. V první kapitole je nastíněn cíl bakalářské práce. Ve druhé kapitole jsou charakterizované texty z vybraných odborných recenzovaných periodik od roku 2000. Třetí kapitola obsahuje vysvětlení pojmu gender a jeho vývoj u nás i v zahraničí. Ve čtvrté kapitole přecházím konkrétně k genderu v sociální práci. V páté až sedmé kapitole se zabývám konkrétními oblastmi sociální práce, kde je gender velmi podstatnou součástí. Práce je vhodná jak pro laiky, tak pro odbornou veřejnost.

KLÍČOVÁ SLOVA

Feminismus, gender, gender v sociální práci, homoparentní rodiny, registrované partnerství

Annotation

This bachelor thesis deals with the topic "Gender in the context of social work – content analysis of specialized periodicals since 2000" has only the theoretical part, supported by texts from selected reviewed professional journals. The theoretical part is divided into six chapters. Each of the individual chapters is covers one field of social work, which the selected periodicals are dedicated to. In the first chapter the goal of the Bachelor thesis is outlined. In the second chapter the texts from selected professional reviewed periodicals since 2000 are described. The third chapter explains the concept of gender and its development in the Czech Republic and abroad. The fourth chapter moves specifically to gender in social work. In the chapters five till seven the thesis concerns about specific areas of social work, where gender is a very substantial matter. The work is eligible for both the layman and the professional public.

KEY WORDS

Feminism, gender, gender in social work, homoparental family, registered partnership

OBSAH

ÚVOD	8
1. CÍL PRÁCE	9
2. METODOLOGIE	10
2.1. Proces identifikace zdrojů	10
2.2. Použité zdroje	11
3. GENDER	14
3.1. Význam slova „Gender“	14
3.2. Gender jako vědecká disciplína	15
4. GENDER V SOCIÁLNÍ PRÁCI	17
4.1. Žadatelé o sociální pomoc z hlediska genderu	17
4.2. Muži vs. ženy působící v sociální práci	18
5. GENDER V SOCIÁLNÍ PRÁCI S RODINAMI S DĚTMI	20
5.1. Pracující matky	20
5.2. Otcové na rodičovské dovolené	23
5.3. Homoparentní rodiny	25
5.4. Registrované partnerství	27
5.4.1. Historie registrovaného partnerství v zahraničí a České republice	28
6. GENDER A STÁŘÍ	31
6.1. Proces fyzického stárnutí	31
6.2. Medializace a medikalizace menopauzy	32
6.3. Sociální dopady stárnutí	32
6.4. Ekonomické dopady stárnutí	33
6.5. Genderové souvislosti reforem důchodového systému v ČR	33
6.6. Žena a muž v pečující roli	35
7. FEMINISMUS	38
7.1. Feminismus – význam slova a definice	38

7.2. Historie feminismu.....	39
7.2.1. Feminismus ve světě.....	39
7.2.2. Feminismus u nás.....	41
7.2.3. Současné feministické hnutí	42
7.3. Feministická sociální práce	42
7.3.1. Modely feministické sociální práce	43
ZÁVĚR	46
RESUMÉ	48
SEZNAM LITERATURY A POUŽITÝCH ZDROJŮ	49
Prameny:	49
Sekundární prameny:	51
Elektronické zdroje nebo jejich části:	51

ÚVOD

Gender a jeho problematika je velmi důležitou součástí sociální práce, ať už z pohledu pomáhajícího pracovníka/ce na klienta/ky nebo klienta/ky na pomáhajícího pracovníka/ci. Problematika genderu v sociální práci v České republice není podle mého názoru příliš rozvinutá a nevěnuje se jí dostatečná pozornost. V České republice stále převažuje tradiční model společnosti, který jasně udává genderové role náležící každému z pohlaví. Sociální práce stále prochází vývojem, tudíž je pravděpodobné, že i genderová problematika se dočká svého rozvoje a větší pozornosti v rámci sociální práce.

Prvním krokem k rozvíjení problematiky genderu v sociální práci by byla změna vzdělávacího statutu pro školy akreditované pro výuku programu sociální práce a tím pomoci budoucím pracovníkům/cím zpracovat svou genderovou identitu a tím umožnit individuálnější náhled na klienta/ku.

Témata obsahující tato bakalářská práce jsou témata, kterými se zabývají odborná periodika, která jsem analyzovala, a následně zpracovala. Jednotlivé kapitoly jsou doplněny o poznatky i z jiných zdrojů (sekundárních pramenů) a cizojazyčné literatury.

1. CÍL PRÁCE

Cílem mé bakalářské práce je shrnutí dostupných článků v českých recenzovaných periodikách od roku 2000, věnující se genderu v sociální práci. Práce by měla být zaměřena na jednotlivá témata, která byla publikována v těchto recenzovaných periodikách. Periodika jsem volila proto, že jako zdroj nejnovějších informací pro výkon sociální práce, bezesporu velmi ovlivňují náhled sociálních pracovníků/ic na problematiku sociální práce a genderu v sociální práci a jejich konkrétní činnost.¹

¹ na základě: Healy, K. SocialWorkTheorie in Context. London: SAGE Publications. 2005. ISBN: 978-1403916228

2. METODOLOGIE

V této kapitole přiblížím, jak jsem při psaní své práce postupovala. Představím proces, jak jsem postupovala při výběru a identifikaci zdrojů, ze kterých je možné v oblasti recenzovaných periodik zaměřených na genderovou tematiku čerpat a jaké zdroje jsem použila. Jednotlivé kapitoly jsou doplněny o poznatky i z jiných zdrojů (sekundárních pramenů) a cizojazyčné literatury, jejichž seznam je přiložen na konci této bakalářské práce v Seznamu literatury a použitých zdrojů.

2.1. Proces identifikace zdrojů

Fázi sběru literatury jsem zahájila zjišťováním, jaká recenzovaná periodika zaměřená na sociální práci jsou na českém literárním trhu dostupná. Začala jsem u periodik, která jsou obecně známá mezi odbornou veřejností, a to u recenzovaného odborného časopisu *Sociální práce/Sociálna práca*, který vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci, recenzovaného časopisu *Gender, rovné příležitosti a výzkum*, který vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky, se zaměřením na čísla vydaná po roce 2000 včetně. Od těchto dvou recenzovaných časopisů jsem se postupně dostávala i k dalším zdrojům jako je časopis *Sociální studia*, který vydává Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně a k dalším internetovým zdrojům, jako je například stránka *genderstudies.cz*, *feminismus.cz* nebo *nesehnuti.cz*.

Vzhledem k historii a rozvoji genderové tematiky v České republice jsem stanovila hranici roku 2000. Rok 2000 jsem stanovila proto, že jsem se chtěla zabývat pouze periodiky, která stále aktivně vycházejí, jsou tzv. živá. Dalším důvodem bylo, že v tomto roce začal vycházet časopis *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, který vydává Sociologický ústav Akademie Věd České republiky. Tento časopis je jediným recenzovaným periodikem, které se vztahuje především k problematice genderu, genderu v sociální práci a výzkumu v této oblasti. Od tohoto roku jsem začala pročítat dostupné zdroje a vyhledávat texty ke stanovenému tématu genderu v sociální práci.

Na základě těchto zdrojů jsem vymezila klíčová slova – feminismus, gender, gender v sociální práci, homoparentní rodiny a registrované partnerství.

2.2. Použité zdroje

V uvedených periodikách jsem identifikovala 24 článků, které se zabývaly či nějakým způsobem navazovaly na téma genderu v sociální práci. Po důkladnějším pročtení jsem vyřadila ty, které s tématem nakonec nesouvisely, tématem se zabývaly pouze v kontextu mnou nevymezené části okruhu, například zahraniční rozvojovou pomocí, případně se zabývaly pouze genderovým hlediskem, ale gender přímo nezmiňovaly. Posléze jsem identifikovala 15 článků z odborných periodik, o které je opřena tato bakalářská práce, které gender v sociální práci přímo zmiňují.

Použítou texty z vybraných recenzovaných periodik lze rozdělit následovně:

1. Texty zabývající se genderovou problematikou v sociální práci obecně:

- a. **Horký, O.** Gender a rozvoj: Co nás rozděluje a co nás spojuje. s. 10 – 21. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 8, 2008. Editorka Hana Maříková a Marek Hrubec. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. ISSN: 1213-0028
- b. **Janebová, R.** Úvahy nad genderovým tichem aneb je gender relevantní kategorií v sociální práci? s. 90 – 105. In: Sociální práce/ Socálna práca: ročník 2, 2008. Editor Milan Šveřepa. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2008. ISSN: 1213-8204
- c. **Janebová, R., Černá, L.** Konstrukce žen – klientek a mužů – klientů v praxi sociální práce. s. 37 – 45. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 9, 2008. Editorka Hana Maříková a Marek Hrubec. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. ISSN: 1213-0028

2. Texty zabývající se genderovou problematikou v sociální práci s rodinami s dětmi:

- a. **Janebová, R., Břízová, T., Velčovská, I.** „Co z těch dětí vyroste?“ O rizicích oprese sociální práce vůči stejnopohlavním rodičům. s. 14 – 26. In: Gender,

rovné příležitosti, výzkum: ročník 14, 2013. Editor Zdeněk Sloboda a Dagmar Marková. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. ISSN: 1213-0028

- b. **Baršová, A.** Partnerství gayů a lesbiček: Kdy dozraje čas pro změnu? s. 173 – 185. In: Sociální studia, sborník prací fakulty sociálních studií brněnské univerzity 7, 2002. Editor: Pavel Barša. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 2002. ISSN: 1214 – 813X
- c. **Hašková, H.**, Pracující matky a genderové role ve výsledcích mezinárodního longitudinálního výzkumu. s. 22 – 27. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 6, 2005. Editorka Zuzana Uhde. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2005. ISSN: 1213-0028
- d. **Nešporová, O.**, Životní styl rodin s otci na rodičovské dovolené. s. 32 – 36. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 7, 2006. Editorka Zuzana Uhde. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISSN: 1213-0028

3. **Texty zabývající se genderovou problematikou ve stáří a v sociální práci se seniory:**

- a. **Hasmanová Marhánková, J.** Genderové nerovnosti ve stáří: Marginalizace a zvýhodnění žen ve stáří. s. 28 – 36. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 8, 2008. Editorka Hana Maříková a Marek Hrubec. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. ISSN: 1213-0028
- b. **Přidalová, M.** Mezigenerační solidarita a gender (pečující dcery a pečující synové). s. 1-5. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 7, 2006. Editorka Zuzana Uhde. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISSN: 1213-0028

- c. **Dudová, R.** Genderové souvislosti reforem důchodového systému v ČR. s. 56 – 66. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 14, 2013. Editor Zdeněk Sloboda a Dagmar Marková. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2013. ISSN: 1213-0028

4. Texty zabývající se feminismem obecně či feministickou sociální prací:

- a. **Janebová, R.** Feministické perspektivy v praxi sociální práce. s. 10 – 19. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 7, 2006. Editorka Zuzana Uhde. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISSN: 1213-0028
- b. **Janebová, R.** Feministické teorie sociální práce (feministické perspektivy, feministické modely, feministická sociální práce). [online]. [cit. 2014-04-23]. Dostupné z: www.uhk.cz
- c. **Janebová, R.** Úvahy nad genderovým tichem aneb je gender relevantní kategorií v sociální práci? s. 90 – 105. In: Sociální práce/ Socálna práca: ročník 2, 2008. Editor Milan Šveřepa. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2008. ISSN: 1213-8204
- d. **Formánková, L.** Nejisté vyhlídky feminismu. s. 88 – 90. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 14, 2013. Editor: Zdeněk Sloboda a Dagmar Marková. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2013. ISSN: 1213-0028

3. GENDER

V následujících kapitolách se budu zabývat zpracováním jednotlivých témat, která obsahují zmíněná recenzovaná periodika. Kapitola o genderu je zařazena čistě z důvodu vysvětlení pojmu, s kterým v následujících kapitolách pracuji.

3.1. Význam slova „Gender“

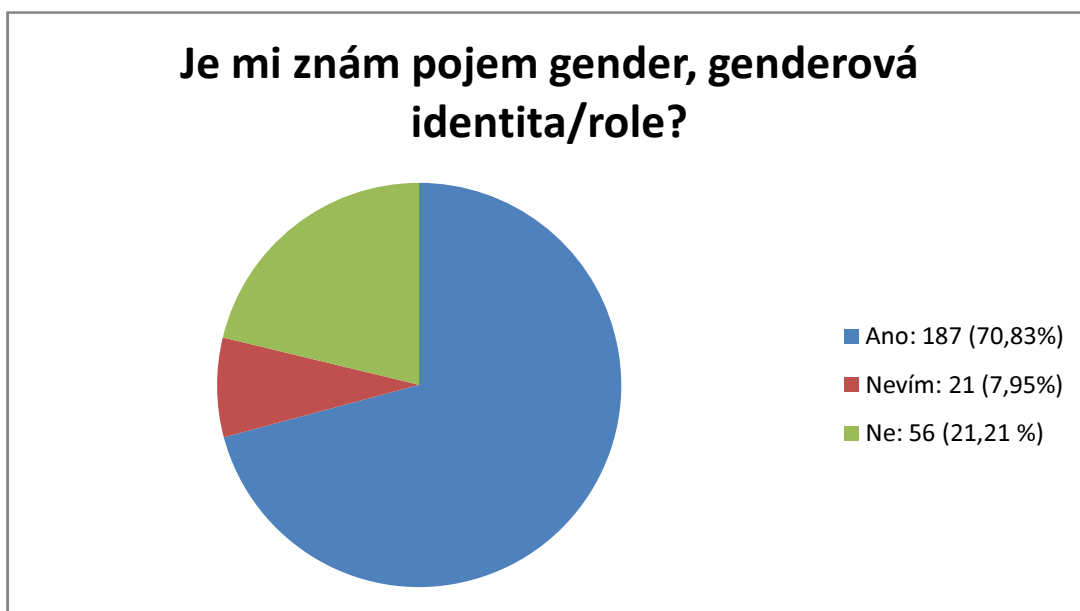
Slovo „gender“ pochází z latinského slova genus či genesis, což znamená rod. Od druhé poloviny 20. století se pojem gender používá k označení kulturně vytvořených rozdílů mezi muži a ženami.² (Slovník cizích slov, 2014)

Gender nemusí odpovídat pohlaví jedince. Pokud je pohlaví jedince a gender jedince ve shodě, je jedinec heterosexuální, pokud není ve shodě, je transsexuální, tj. cítí se být opačným pohlavím. Tento předpoklad však vychází z toho, že existují pouze dva protilehlé gendery – mužský a ženský. Není tomu tak, genderů existují v některých společnostech více, například gender berdaší³. Gender berdaš má veškeré charakteristiky a předpoklady pro výkon různých činností, bez ohledu na pohlaví. (Hronková, 2011)

² začal se užívat v rámci feministického paradigmatu

³ Evropští osadníci nazývali muže v ženských šatech berdaš, tedy francouzskou verzí perských a arabských výrazů pro mladého muže drženého v otroctví pro sexuální účely.

Graf 1. Průzkum na téma „Genderové stereotypy a homofobie“

Zdroj: Švrčková D. Průzkum k závěrečné práci. N = 264. Provedeno 28. 01. 2011 - 10. 02. 2011.

Dostupné z: <http://www.vyplnto.cz/realizovane-pruzkumy/gender-stereotypy-a-homofobie>

3.2. Gender jako vědecká disciplína

Gender v České republice je poměrně mladá vědecká disciplína. Genderová studia se v ČR „zrodila“ až v roce 1998, kdy se na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze akreditoval program Genderová studia při Centru genderových studií. Do roku 1998 vzdělání v tomto oboru probíhalo jen díky Nadaci Gender Studies⁴. V roce 2003 Akademický senát Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze Centrum genderových studií zrušil s odůvodněním, že genderová studia nejsou obor, který by chtěla fakulta rozvíjet. Genderová studia se tedy přesunula jako obor na Fakultu humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, kde jsou vyučována dodnes ve formě dvouletého navazujícího magisterského programu.⁵ Dále se genderová studia vyučují i na Fakultě sociálních studií, na katedře sociologie, Masarykovy univerzity v Brně, kde jsou vyučována ve formě tříletého bakalářského programu. (FHS UK v Praze, katedra genderových studií a FSS MU v Brně 2014, Šiklová, 1999)

⁴ „Výzkum vztahů mezi ženami a muži byl do té doby nemyslitelný, komunistická strana je označovala za buržoazní pavědu, která se snaží rozklínit boj dělnické třídy proti třídním nepřátelům a která brání uskutečnění socialismu.“ (Šiklová, 1997: s. 266)

⁵ parafrázováno z webu Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, katedra genderových studií

Významným úspěchem bylo i zahrnutí genderové problematiky do Rozvojových cílů tisíciletí⁶. „Zahrnutí genderu do Rozvojových cílů tisíciletí je významné již proto, že s dokumentem souhlasily i země, které přiznávají ženám mnohem menší rozsah práv než mužům.“ (Horký, 2008, s. 12)

⁶ angl. Millennium development goals

4. GENDER V SOCIÁLNÍ PRÁCI

„V odborném diskurzu je „sociální pracovník“ typicky popisován jako genderově neutrální a sama profese se prezentuje, jakoby měla genderově neutrální organizační rámec, když se hovoří o abstraktních pracovnících, kteří zastávají abstraktní genderově neutrální práci.“ (Janebová, 2008, s. 93) V české odborné literatuře vztahující se k sociální práci se velmi zřídka objevuje fakt, že sociální pracovníce a pracovníci by měli sebereflektovat vlastní genderovou identitu. Přitom tato sebereflexe napomáhá k tomu, aby při spolupráci na klientčinu či klientovu problémů nedocházelo k přenášení životního modelu pracovníce či pracovníka na klienta či klientku. Gender v sociální práci se nejvíce projevuje ve složení týmů pomáhajících pracovníků/ic (větší angažovanost žen v týmech) a složení klientely (o pomoc více žádají ženy, než muži). Těmto genderovým tématům se budu věnovat v následujících podkapitolách. (Janebová, 2008)

4.1. Žadatelé o sociální pomoc z hlediska genderu

V této podkapitole bych se ráda zabývala složením žadatelů z pohledu genderu a jejich specifickým. Budu vycházet z provedeného výzkumu Sociologického ústavu Akademie věd České republiky s názvem „Konstrukce žen – klientek a mužů – klientů v praxi sociální práce“, který provedly a zpracovaly Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D. a Mgr. Lucie Černá a byl uveřejněn v periodiku Gender, rovné příležitosti, výzkum, ročník 9, 2008. *„Hlavním cílem naší výzkumné studie bylo rozkrýt genderové konstrukce, stereotypy a předsudky sociálních pracovníc a pracovníků, a to v rovině percepce klientek a klientů a v rovině praktického přístupu.“* (Janebová, Černá, 2008, s. 39)

„V širším kontextu je představa „abstraktního člověka“ spojována s mužem, ale v kontextu sociální práce, konkrétně v oblasti sociálně právní ochrany dětí a dávek pomoci v hmotné nouzi je představa „abstraktního klienta“ spojována se ženou.“ (Janebová, Černá, 2008, s. 43) Proč tomu tak je není zcela jasné, ale hypoteticky je možné vycházet z faktu, že maskulinita je spojována s určitou nezávislostí, která jasně naznačuje neakceptovatelnost muže jako klienta sociální pomoci. *„Zatímco ženská závislost na systému služeb sociální práce je chápána jako konzistentní s kulturním ideálem femininity.“* (Janebová, Černá, 2008, s. 43)

Zhruba 80% klientely sociální práce tvoří ženy. Právě ženy jsou z pohledu pracovníků a pracovníků v sociální práci více přístupné pomoci a participují na řešení svého problému. Jsou hodnoceny jako emotivní, spolupracující, komunikující a zodpovědné. Naproti tomu muži jsou hodnoceni jako méně spolupracující, méně zodpovědní a agresivní, ale schopni svůj problém řešit samostatně. Obecně lze říci, že muži jsou méně ochotni vyhledávat jakoukoliv formu pomoci při řešení problémů, nedůvěřují sociálním pracovnícům a pracovníkům a jsou méně ochotni se svěřovat s problémem. Vyhledání pomoci chápou jako přiznání chyby a tím pádem jako slabost. (Janebová, Černá, 2008)

„Muži se podle slov sociálních pracovníků a pracovníků vyznačují konkrétním a technickým myšlením, zatímco ženy uplatňují více komplexivní hledisko a pohlíží na problémy z více stran. Dokážou také zapřít samy sebe pro dobro své rodiny a dětí.“ (Janebová, Černá, 2008, s. 40) Ženy přicházejí s problémy většinou bez jakékoliv představy o řešení, jen vědí, že je nutné stávající situaci řešit. Zatímco muži přicházejí s jasnějšími představami a způsoby řešení. (Janebová, Černá, 2008)

Všichni dotazovaní se jasně vymezili proti tvrzení, že by dělali rozdíly mezi klientkami a klienty. Každý problém je posuzován individuálně a s ohledem na prostředky klienta/ky. Ovšem to neznamená, že k marginalizaci z hlediska pohlaví v sociální práci nedochází. Výzkum jasně ukázal, že například odmítnutí nějakého způsobu pomoci bylo u mužů chápáno jako jasné „ne“, zatímco u žen to směřovalo k ještě intenzivnějšímu nabízení pomoci. U mužů se častěji používá direktivnější způsob poskytnutí pomoci, jelikož jsou méně empatičtí než ženy a méně poslouchají, často se staví do opozice, zdůvodňují, proč tento způsob nelze použít apod. (Janebová, Černá, 2008)

Výzkum ukázal, že *„sociální konstrukce klientek se liší od konstrukce klientů a že lze u sociálních pracovníků a pracovníků nalézt řadu genderových předsudků.“* (Janebová, Černá, 2008, s. 43)

4.2. Muži vs. ženy působící v sociální práci

Pokud se zaměříme⁷ na sociální práci z hlediska složení jejích zaměstnanců – sociálních pracovníků a pracovníků a dalších přidružených profesí, nelze si nevšimnout, že toto

⁷ i když ve své bakalářské práci používám obraty tohoto typu, používám je právě proto, abych definovala oblasti, které jsou uvedené v jednotlivých článcích uveřejněných ve vybraných recenzovaných periodikách.

zaměstnání vykonává v mnohem větší míře více žen než mužů. Nepoměr je i mezi studujícími, kteří se na výkon tohoto povolání připravují. Ze všech zaměstnanců působících v sociální sféře je zhruba 80% žen.⁸ Existuje hned několik hypotéz, které se tento fakt pokouší vysvětlit. Já se pokusím nastínit dvě, které se nejvíce vztahují k tématu genderu.

První z hypotéz se zabývá typickými genderovými charakteristikami. Ženy jsou dle těchto měřítek lépe vybavené pro práci v sociální sféře, jelikož jejich historicky daná pečovatelská role jim k tomu dala potřebné schopnosti – verbální a neverbální komunikace, intuice, empatie apod. Častým důvodem pro studium a výkon sociální práce je pak touha pomoci ostatním lidem, rodinná tradice či touha po tom něco změnit.⁹ Zaměstnání v sociální sféře dává často ženám větší možnost skloubit zaměstnání a péči o rodinu. Většina odvětví sociální práce je velmi vstřícná k různým částečným úvazkům. Muže ke studiu a posléze výkonu sociální práce vedou téměř ty samé důvody, s tím rozdílem, že ještě vyzdvihují možnost relativně volné a tvořivé práce.

Druhá hypotéza se zabývá obrácenou otázkou – proč je v sociální sféře podstatně méně mužů než žen. Pravděpodobným vysvětlením je finanční ohodnocení za odvedenou práci. Ze společenského hlediska je stále na muže pohlíženo jako na živitele rodiny. To je pak důvod, proč si muži volí pracovní směry, kde je lepší finanční ohodnocení.

⁸ Český statistický úřad

⁹ na základě výzkumu Českomoravské psychologické společnosti (<http://cmps.ecn.cz/?page=onas>)

5. GENDER V SOCIÁLNÍ PRÁCI S RODINAMI S DĚTMI

V této kapitole bych se ráda věnovala genderu v práci s rodinami s dětmi. Zaměřím se na tři sociální oblasti v práci s rodinami s dětmi. V první části této kapitoly na pracující matky malých dětí, v druhé části na rodiny, kde je na rodičovské dovolené otec a následně na homoparentní rodiny.

5.1. Pracující matky

Rodina je základ státu. Narození dítěte zpravidla znamená, že jeden z rodičů (dnes je již možné se rozhodnout, jestli matka či otec, dříve to byla zpravidla¹⁰ jen matka) opustí na určitou dobu své zaměstnání a zůstane s potomkem doma. Dalším nepopíratelným faktem je, že s novým členem rodiny se náklady na chod rodiny zvyšují. I z těchto důvodů se u nás postupně ustálil model dvoupříjmové rodiny. Přesto v české populaci převládá názor, že finanční zajištění rodiny má na starosti především muž, zatímco žena přináší do rodiny menší finanční obnos a je na ní hlavní zodpovědnost za péči o potomky a domácnost. „*Názory na genderové role jsou ve státech střední a východní Evropy (s výjimkou bývalého východního Německa) ve srovnání se státy severními, západoevropskými, ale i jihoevropskými všeobecně konzervativnější.*“ (Hašková, 2005, s. 22) Až dnešní moderní společnost „vyžaduje“ větší zapojení mužů do chodu domácnosti a péči o děti. Dříve to bylo spíše tzv. „dvojí zatížení žen“, kdy žena chodila do zaměstnání a po příchodu byla navíc zatížena péčí o domácnost a děti¹¹. (Hašková, 2005)

¹⁰ Dříve otec nemohl trávit rodičovskou dovolenou s dítětem, mohl, pouze pokud matka zemřela nebo nebyla schopna se starat.

¹¹ Za což byla následně „odměňována“ dřívějším odchodem do důchodu, tj. nemožností pracovat v době, kdy jí nic nebránilo. Toto bylo později vyhodnoceno jako genderově diskriminační.

Tab. 1 Míra tradicionalismu v postojích mužů a žen k genderovým rolím ve Velké Británii, Norsku a České republice v roce 1994 a 2002¹²

	VB - muži	VB - ženy	Norsko - muži	Norsko - ženy	ČR - muži	ČR - ženy
1994	-0,28	-0,45	-0,50	-0,72	0,48	0,40
2002	-0,33	-0,60	-0,59	-0,84	0,49	0,26
Rozdíl						
1994 a 2002	-5	- 15	-9	-12	+ 1	-14

zdroj: International Social Survey Programme (ISSP) – Family and Changing Gender Roles – druhé¹³ (1994) a třetí¹⁴ (2002) kolo. Tabulka byla vytvořena na základě dat Crompton, R., Brockmann, M., Lyonette, C. Attitudes, Women's Employment and Domestic Division of Labour

Rozložení tradičních genderových rolí je podpořeno i vývojem legislativy vztahující se k rodičovskému příspěvku, jako hlavního výrazu podpory rodičovství, priority sociální politiky státu. „Rodičovská dovolená a rodičovský příspěvek – tyto dva pojmy patří mezi instituty, s jejichž pomocí se státy snaží realizovat takovou sociální politiku, která může ovlivnit budoucí demografický vývoj země...“ (Vyvážilová, 2010, s. 6) Podpora mateřství a rodičovství by měla být jednou z nejdůležitějších ve vyspělých státech. Rodičovský příspěvek prošel v dějinách Československé federace a později České republiky několika změnami. Dříve po mateřské dovolené následovala tzv. další mateřská dovolená, která měla délku dvou let, v 80. letech 20. století byla prodloužena na tři roky a následně v 90. letech 20. století se čerpání rodičovského příspěvku¹⁵ prodloužilo ze tří na čtyři roky. Tyto změny – prodloužení doby – byly reakcí na změny v první dekádě 21. století na trhu práce. Nejpodstatnější změnou prošel rodičovský příspěvek v roce 2013, kdy byla stanovena celková částka rodičovského příspěvku na 220 000 Kč, a je možné si zvolit délku pobírání příspěvku (2, 3 nebo 4 roky) a

¹² V tabulce indikují hodnoty větší než 0 tradiční (konzervativní) postoje k genderovým rolím a hodnoty menší než 0 netradiční (liberální) postoje k genderovým rolím.

¹³ 33 590 respondentů z 24 zemí, 1024 respondentů z České republiky

¹⁴ 42 793 respondentů z 33 zemí, 1289 respondentů z České republiky

¹⁵ od 1. 1. 2001 byl pojem „další mateřská dovolená“ nahrazen pojmem „rodičovská dovolená“

tím i jeho výšku (maximální výše rodičovského příspěvku je 11 500 Kč).¹⁶ Touto právní úpravou vstoupilo v platnost i omezení, které osobě pobírající rodičovský příspěvek dovolu je dítě svěřit do institucionální péče v rozsahu maximálně 46 hodin za kalendářní měsíc.¹⁷ Změna terminologie – další mateřská dovolená za rodičovskou dovolenou – je podstatná změna genderového typu, jelikož je možné, aby s dítětem zůstal na rodičovské dovolené muž - otec dítěte. (Veselá, 2010)

Tab. 2 Počet let, která strávily české matky na další mateřské dovolené/rodičovské dovolené/v domácnosti s jejich prvním dítětem podle roku narození dítěte (%), N = 396.

	Max. 1 rok	Více než 1 rok, ale max. 2 roky	Více než 2, ale max. 3 roky	Více než 3 roky	Celkem
Dítě narozeno 1960 - 1969	61	15	17	7	100
Dítě narozeno 1970 - 1979	44	34	17	5	100
Dítě narozeno 1980 - 1989	25	30	37	8	100
Dítě narozeno 1990 - 2002	5	17	51	27	100

zdroj: ISSP 2002 – data za ČR (In: Hašková, Pracující matky a genderové role ve výsledcích mezinárodního longitudinálního výzkumu, s. 25)

¹⁶ ovšem s podmínkou, že je možné alespoň jednomu z rodičů v rodině stanovit k datu narození dítěte 70 % 30násobku denního vyměřovacího základu pro stanovení peněžité pomoci v mateřství nebo nemocenské v souvislosti s porodem nebo převzetím dítěte podle zákona o nemocenském pojištění. V případě, že to ani u jednoho rodiče stanovit nelze náleží rodičovský příspěvek v pevných měsíčních částkách 7 600 Kč do konce 9. měsíce věku a následně ve výši 3 800 Kč do 4 let věku dítěte, tzn. že není možné měnit výši vyplácené částky ani délku pobírání příspěvku.

¹⁷ u dítěte staršího dvou let není docházka nijak omezena

5.2. Otcové na rodičovské dovolené

V České republice můžou otcové využít právo na rodičovskou dovolenou od roku 2001.¹⁸ Prvními zeměmi, které toto umožnily, byly skandinávské země.¹⁹ „*Podíl otců a jejich strávený čas na rodičovské dovolené však byl, a stále je, mnohem nižší v porovnání se ženami. V Norsku, Švédsku nebo na Islandu, kde je podíl otců využívajících rodičovskou dovolenou nejvyšší, alespoň část rodičovské dovolené využije zhruba 80% mužů, kteří na ni mají nárok.*“ (Einasdóttir, Pétusdóttir in Nešporová, 2006, s. 32) Dle aktuálních statistik je na rodičovské dovolené asi 1 – 2% otců.²⁰ v České republice je stále patrnější model střídavé rodičovské péče. Ten spočívá v tom, že matka vyčerpá mateřskou dovolenou, následně pobírá i rodičovský příspěvek a když je dítě starší, vystřídá se s otcem dítěte. Předpokladem pro tento fakt je, že muži čím dál častěji staví rodinný život a čas strávený se svými potomky nad práci a kariérní růst. (Nešporová, 2006)

Zajímavé je, že od roku 2010 má možnost otec nastoupit i na mateřskou dovolenou²¹. Mateřskou dovolenou nastupuje matka dítěte nejdříve 8, nejpozději 6 týdnů před porodem a končí 28. týdnem věku dítěte, pokud se narodilo pouze jedno. V případě dvojčat a vícčet je stanovena hranice na 37. týden. Od 7. týdne dítěte, je možné, aby na mateřskou dovolenou nastoupil otec, a to pouze v případě, že oba rodiče podepíší souhlas před Orgánem sociálního zabezpečení nebo před notářem. Dávka, kterou žena a posléze popřípadě muž pobírají se nazývá „Peněžitá pomoc v mateřství“²²

Mgr. Nešporová Olga, Ph.D. provedla v letech 2004 a 2005 kvalitativní výzkum ve dvaceti rodinách, ve kterých muži celodenně pečovali o děti mladší čtyř let. Výzkum ukázal, že hlavním důvodem, proč otcové nastupují na rodičovskou dovolenou, je ekonomické zajištění rodiny. V těchto případech žena vydělává více než muž a nástup muže na rodičovskou dovolenou je tedy finančně výhodnější. Dalším důvodem byla snaha předejít ztrátě zajímavého povolání a ztrátě znalostí či kvalifikace k výkonu této činnosti. Ve výzkumu je zmíněno i to, že muži na rodičovské dovolené dosáhli většího souznění

¹⁸ V některých zemích je to dokonce podmínkou pro delší čerpání rodičovské dovolené, v opačném případě může část rodičovského příspěvku „propadnout“, například v Rakousku

¹⁹ od 70. let 20. století

²⁰ zdroj: databáze MPSV ČR

²¹ zde se dostáváme do absolutně absurdní terminologie, jelikož ač v praxi může otec nahradit matku, nikdy matkou nebude.

²² opět absurdní terminologie, viz poznámka č.20

s partnerkami, protože si uvědomili, že rodičovská dovolená není dovolená v pravém slova smyslu. (Nešporová, 2006)

Malý počet otců na rodičovské dovolené není jen závislý na finanční či pracovní situaci rodiny, ale i například na postoji partnerky. Ve výzkumu HRZ05 bylo dotázáno 733 žen s malými dětmi, zdali by umožnily otci dítěte nastoupit na rodičovskou dovolenou a o dítě celodenně pečovat.²³ 62 % dotázaných matek by nesouhlasilo s nástupem otce dítěte na rodičovskou dovolenou, 26% by s tím souhlasilo a 12 % dotázaných žen odpovědělo „nevím“. Pokud respondentky rozdělíme na skupiny podle dosaženého stupně vzdělání, výzkum ukáže, že nejčastěji jsou přístupné k nástupu otce na rodičovskou dovolenou a k následné péči o dítě, vysokoškolačky (35%). Ženy s nižším vzděláním s nástupem otce na rodičovskou dovolenou spíše nesouhlasí. (Nešporová, 2006)

„Zatímco z právního hlediska je vztah obou rodičů k dítěti rovnocenný a stejný je dnes i legislativní nárok matky a otce na rodičovskou dovolenou, fakticky tomu tak není, neboť ve společnosti jsou stále zakotveny a dodržovány normy pramenící z dob minulých.“ (Nešporová, 2006, s. 34)

Muži, kteří byli či jsou na rodičovské dovolené a celodenně pečují či pečovali o svého potomka, hodnotí svoji zkušenost velmi pozitivně nebo alespoň ne negativně. Jako klady rodičovské dovolené uvádějí velmi těsný vztah ke svému dítěti a posílení rodinných vztahů. *„Mnozí muži si uvědomili, jak náročnou práci musí jejich manželky vykonávat a více to pak ocenili a snažili se jim více pomáhat, popřípadě si později alespoň nestěžovali, pokud nebyla nějaká domácí práce vykonána podle jejich představ.“* (Nešporová, 2006, s. 34)

Počet rodin, kde je na rodičovské dovolené (nebo alespoň na její části) muž, v České republice pomalu roste. Pozitivním jevem je posunutí tradičních genderových rolí. Výhradní zodpovědnost za péči o děti a domácnost již není díky aktivnímu otcovství pouze na ženě a muži jsou z velké části obohaceni o radosti, které jsou s péčí o děti spojené.

„Tento model je možné vřele doporučit, nicméně jej není vhodné násilně uvádět do praxe. Vzhledem k rostoucí diverzifikaci forem rodinných soužití i jejich vnitřního uspořádání považují za žádoucí, aby se naše společnost stala otevřenou pro různé rodinné modely a poskytla tak lidem možnost zvolit si způsob, kterým jim nejvíce vyhovuje. Větší zapojení otců

²³ výzkumná otázka zněla: „Pokud by partner projevil zájem zůstat doma a celodenně pečovat o dítě formou rodičovské dovolené, souhlasila byste s tím?“ Respondentky mohly odpovídat: rozhodně ano, spíše ano, rozhodně ne, spíše ne a nevím.

do rodinného života se však tuto chvíli jeví jako příznivé, neboť napomáhá procesu zrovnoprávnění žen a mužů. Ve svém důsledku také oslabuje egoismus a vede k větší spolupráci jednotlivých členů v rámci rodiny.“ (Nešporová, 2006, s. 35)

5.3. Homoparentní rodiny

„Podíváme – li se do tzv. Minimálního standardu vzdělávání v sociální práci (2011) vytvořeného Asociací vzdělavatelů v sociální práci v ČR, který vytyčuje povinné okruhy, které musí školy sociální práce učit, aby obdržely akreditaci, objevuje se téma sexuální identity pouze v okruhu sociologie, kde by si studující měli osvojit pojmy, jako jsou pohlaví a sexualita, identita a sexualita, nerovnost z hlediska pohlaví, gender.“ (Janebová, Břízová, Velčovská, 2013, s. 18) I odborná literatura zabývající se sociálními tématy a sociální prací propaguje heteronormativitu.²⁴ Což je s podivem, protože mezi významnými osobnostmi v sociální práci jsou ženy lesbické sexuální orientace. Například „Jane Addams, americká sociální pracovnice, nositelka Nobelovy ceny míru nebo Mary Ritchmond, autorka knihy Sociální diagnóza, která se zasloužila o rozvoj metody případové sociální práce, tzv. casework.“ (Janebová, Břízová, Velčovská, 2013, s. 17) „Na úrovni sociální práce jako profese by měla Asociace vzdělavatelů v sociální práci ČR doformulovat minimální standard vzdělávání v sociální práci takovým způsobem, aby zahrnoval požadavek kritického vzdělávání o sexuálních skupinách/menšinách v oblasti jejich potřeb, problémů, ať na úrovni lidí, tak na úrovni jejich systémové oprese.“ (Janebová, Břízová, Velčovská, 2013, s. 23) Téma homoparentních rodin je v České republice stále málo propracované, ale díky medializaci se tématu věnuje čím dál větší pozornost. Označení „homoparentní“ je vhodnějšího charakteru, protože na rozdíl od homosexuálních či stejnopohlavních rodin, je jasné, že sexuální orientace se týká rodičů a nikoliv dětí, které jsou též součástí rodiny a nemusí mít stejnou sexuální orientaci. Přesný počet homoparentních rodin v České republice není znám, jelikož toto označení nefiguruje v žádné oficiální statistice. Přesto například občanské sdružení Stejná rodina²⁵ odhaduje, že v České republice žijí stovky homoparentních rodin. (Janebová, Břízová, Velčovská, 2013, Slovník cizích slov, 2014)

²⁴Termín vyjadřující názor, že jen heterosexuality je normální sexuální orientace a že každé pohlaví má v životě své přirozené role. (zdroj: slovník cizích slov)

²⁵ www.stejnarodina.cz

Homoparentní rodina lze rozdělit na dva typy – lesbická²⁶ rodina a gay rodina. Pravděpodobně lze říci, že lesbických rodin existuje v České republice i v zahraničí mnohem více než gay rodin, a proto je o nich i více informací. Proč tomu tak je, není z žádných oficiálních průzkumů známo. Jednou z hypotéz je ale fakt, že umělé oplodnění je v dnešní době přístupnější než v minulosti.

Mgr. Anna Sedláčková ze Společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovu²⁷ tvrdí, že lesbické rodiny lze dělit na lesbické smíšené rodiny a plánované lesbické rodiny. První typ – lesbické smíšené rodiny – vznikají soužitím dvou žen, které mají děti z předchozích heterosexuálních vztahů, druhý typ – plánované lesbické rodiny – jsou takové rodiny, do kterých se plánovaně narodí děti. Mohou existovat i smíšené lesbické rodiny, to jsou takové, kde jsou vychovávány jak děti z předchozích heterosexuálních vztahů i děti, které se do rodiny plánovaně narodily. V případě terminologického rozdělení dvou matek se názory různí. Někteří autoři rozdělují matky na biologickou, ta která dítě porodila a nevlastní, ta která dítě vychovává společně s biologickou matkou. Jiní zas na vlastní a sociální matku, se stejnými významy. Osobně považuji za vhodnější označení vlastní/biologická a sociální matka. (Sedláčková, 2009)

Názory společnosti na homoparentní rodiny se různí. V debatách, které se vedou k tématu homoparentních rodin, jasně vyplývá, že nejdiskutovanější částí je vývoj dětí, které v homoparentních rodinách vyrůstají. Většina argumentů proti homoparentním rodinám pramení z neinformovanosti české společnosti. Obecně známým argumentem proti homoparentním rodinám je, že dítě potřebuje mužský i ženský vzor nebo že lesba může opět vychovat jen lesbu a gay pouze gaye. Je zjevné, že tyto argumenty se nezakládají na pravdě. Jak by tedy bylo možné, že se gay/lesba narodil/a heterosexuálním rodičům?

Vzhledem k existenci homoparentních rodin by se dalo předpokládat, že i sociální systém České republiky je schopen s takovým typem rodiny jednat. Výzkum „Co z těch dětí vyroste?“ O rizicích oprese sociální práce vůči stejnopohlavním rodičům²⁸ ukazuje, že nikoliv. Informanti a informatky se setkali hned s několika opresivními situacemi ze strany sociálních pracovníků a pracovníků. Dva příklady za všechny.

²⁶ toto označení používám z důvodu zachování terminologie

²⁷ www.planovanirodiny.cz

²⁸ autorky: Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D, Bc. Tereza Břízová a Bc. Ivana Velčovská

Jedna z informantek se setkala se situací, kdy na Úřadu práce žádala o dorovnání životního minima. Informantka žila v lesbickém vztahu a podstoupila neoficiální umělé oplodnění s použitím spermatu ze spermabanky od neznámého dárce. Sociální pracovnice začala na informatiku vyvíjet nátlak, že je nutné, aby jí sdělila jméno otce. Když informantka řekla, že podstoupila umělé oplodnění na klinice, chtěla oficiální potvrzení o absolvování umělého oplodnění, což informantka nemohla doložit, jelikož se jednalo o neoficiální zákrok. Na to neměla sociální pracovnice právo.

Druhý případ se odehrál též na Úřadu práce, kam přišli pro radu gay otcové, kterým se dítě narodilo v zahraničí pomocí náhradní matky. Dítě tedy mělo zahraniční rodný list, kde mělo uvedeno dva otce. Jeden z nich chtěl s dítětem zůstat na rodičovské dovolené. Sociální pracovnice netušila, jak s takovou situací naložit, tudíž otcům pouze doporučila, že si mají obstarat český rodný list, kde bude uveden pouze jeden z nich. Přitom zahraniční rodný list na tuto situaci nemá žádný vliv a nijak neomezuje právo otců zůstat na rodičovské dovolené se svým dítětem. Otcové se nakonec rozhodli tuto situaci nijak neřešit, protože se nechtěli vzdát svých práv na dítě.²⁹ (Janebová, Břízová, Velčovská, 2013)

5.4. Registrované partnerství

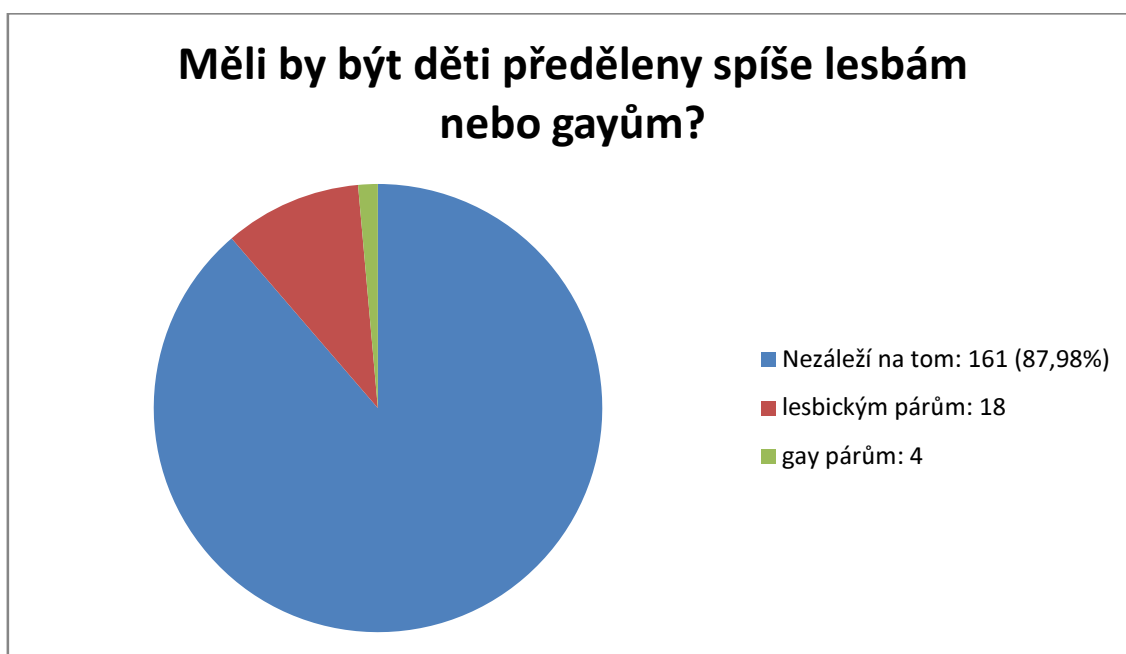
Registrované partnerství je trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví vzniklé prohlášením před matrikářem/matrikářkou na základě otázky, položené osobám vstupujícím do partnerství, zda spolu chtějí vstoupit do partnerství. Od 1. července 2006 tak mohou osoby stejného pohlaví vstupovat do sezdáných svazků, které jim poskytují některá z práv, která mají manželské páry, jako je např. podávání informací o zdravotním stavu partnera, dědické právo, možnost vzájemného zastupování, vyživovací povinnost aj.³⁰ Podle Centra pro výzkum veřejného mínění (květen 2012) souhlasí s právem na uzavření registrovaného partnerství osob stejného pohlaví ¾ dotázaných lidí. S uzavřením sňatku dvou osob stejného pohlaví souhlasí 51% dotázaných. Od 1. 7. 2006 do 31. 12. 2012 využilo zákona o registrovaném partnerství celkem 1494 párů gayů a leseb. Svého partnera si dosud vzalo 1022 mužů a 472 žen. Zásadním rozdílem mezi registrovaným partnerstvím a manželstvím je otázka „rodičovství“. Zákon jasně uvádí, že partneři, kteří využijí možnosti formalizace svého soužití, jsou vyloučeni z nabytí jakýchkoliv nových práv a povinností k dětem, pokud jde o

²⁹ oba příběhy jsou uvedené ve zmíněném výzkumu (první na straně 21, druhý na straně 23)

³⁰ analýza Českého statistického úřadu „Partnerské svazky osob stejného pohlaví v České republice a v Evropě“

náhradní péči, například prostřednictvím svěřením do výchovy, pěstounské péče, opatrovnictví či adopce. Toto vyloučení se nevztahuje pouze na dvojici, ale i na každého partnera odděleně. Rodičovství partnerů v registrovaném partnerství je momentálně velmi aktuální. V budoucnu bude zřejmě připraven návrh na legalizování adopcí dětí partnera partnerem. Kdy, to je zatím jen otázkou. Podpora veřejnosti je zatím mizivá. Tento fakt si vykládám tak, že veřejnost nemá dostatek informací o připravovaném návrhu, mylně se domnívá, že se jedná o uzákonění veškerých adopcí a ne jen adopcí dětí partnera. (Baršová, 2002)

Graf 2. Průzkum na téma „Homosexuální páry a adopce“

Zdroj: Engler, O. Průzkum k závěrečné práci. N = 183. Provedeno 07. 10. 2011 - 21. 10. 2011.

Dostupné z: <http://www.vyplnto.cz/realizovane-pruzkumy/homosexualni-pary-a-adopce/>

5.4.1. Historie registrovaného partnerství v zahraničí a České republice

Historie registrovaného partnerství má dlouhou historii. „První evropskou zemí, kde došlo ke zrušení nezákonnosti homosexuálních styků je Francie, událo se to tak v roce 1791 a roku 1810 bylo toto zrušení potvrzeno i v novém občanském zákoníku.“ (Waalwijk, K. In

Baršová, 2002, s. 174) Podle Keese Waaldijka, nizozemského badatele, má přijetí registrovaného partnerství tři základní fáze:

- 1) dekriminizaci
- 2) přijetí antidiskriminačních zákonů a
- 3) legalizace partnerských vztahů gayů a leseb.

První zemí, kde byl vytvořen právní rámec pro uznání a regulaci soužití partnerů stejného pohlaví, bylo Dánsko v roce 1989. Tento severský model následovaly i další evropské země, například Norsko v roce 1993, Švédsko v roce 1995 a Island v roce 1996. Tento model soužití partnerů stejného pohlaví se nazývá „severský model registrovaného partnerství“³¹. Po poměrně dlouhé odmlce následovalo Německo. 16. února 2001 Institut registrovaného životního partnerství navrhl zákon „k ukončení diskriminace společenství osob stejného pohlaví“, který vstoupil v platnost 1. srpna 2001. Zcela jinou cestu právní úpravy soužití osob stejného pohlaví zvolili v Nizozemí. V roce 2000 byl přijat zákon, který osobám stejného pohlaví dovoluje uzavřít plnohodnotné sňatky s veškerými právy i povinnostmi. Tento zákon nabyl účinnost v roce 2001 a obsahuje i zákon o adopcích dětí osobami stejného pohlaví. Obdobnou formu zákona v Evropě nepřijala žádná další země, mimo Evropu přijal zákon v podobné šíři pouze stát Vermont ve Spojených státech amerických v roce 2000.³² (Baršová, 2002)

Již v Československu byla v roce 1961 zrušena všeobecná trestnost homosexuality a homosexualita byla vyjmuta z klasifikace nemocí. „*Dekriminalizace homosexuálního jednání byla dovršena v roce 1990, kdy byla sjednocena hranice konsenzuálního sexu – jak heterosexuálního, tak i homosexuálního – na 15 let a současně byly odstraněny i některé zvláštní skutkové podstaty spojené s homosexuálním stykem.*“³³ Další změny v postojích k registrovanému partnerství došlo až v devadesátých letech. Tyto změny „byly spíše vedlejším produktem procesu harmonizace českého právního řádu s právem EU“ (Baršová,

³¹ všechny jmenované země mají zákony podobné nejen v právním, ale i společenském a kulturním měřítku.

³² „Zákon byl přijat v návaznosti na rozhodnutí Nejvyššího soudu ve státě Vermont ve věci Baker vs. stát. Tento zákon umožňuje gayům a lesbám vytvářet „občanské svazky“, jeho cílem je poskytnout dvojicím stejného pohlaví, které splňují zákonné předpoklady, aby získaly stejné výhody a ochranu, jakou poskytují vermontské zákony sezdáním párům opačného pohlaví.“ (Baršová, 2002, s. 178 – 179)

³³ „Pohlavní styk s osobou téhož pohlaví byl trestný, pokud se jednalo o styk s osobou mladší 18 let, zneužití závislosti, styk za úplatu nebo pohlavní styk s osobou téhož pohlaví budil veřejné pohoršení.“ (Baršová, 2002, s. 180)

2002, s. 180) Harmonizační balíček Evropské unie požadoval zakotvení zákazu diskriminace na základě sexuální orientace v zákoně o zaměstnanosti z roku 1999. „*Prvním neúspěšným pokusem o přijetí samostatného zákona upravujícího stálé soužití osob stejného pohlaví na parlamentní půdě byl Návrh zákona o registrovaném partnerství osob téhož pohlaví v prosinci 1997.*“³⁴ (Baršová, 2002, s. 180) Návrh byl zamítnut v dubnu 1998. V únoru 1999 se na poslaneckou půdu dostal další návrh, téměř stejného znění. Tentokrát se dostal do druhého čtení a následně byl 2. prosince 1999 zamítnut. V září 2001 byl předložen poslanecké sněmovně vládní návrh, který byl následně vrácen k přepracování. K přepracování vládního návrhu nedošlo kvůli volbám. Až další poslanecký návrh v dubnu 2005 byl schválen (16. prosince 2005) poslaneckou sněmovnou a 26. ledna 2006 senátem. Tehdejší prezident ČR Václav Klaus ale zákon vetoval. Prezidentské veto bylo 15. března 2006 přehlasováno a zákon vstoupil v platnost 1. července 2006. (Baršová, 2002)

³⁴ Návrh předložili J. Zvěřina (ODS), Z. Rujbrová (KSČM) a J. Gavlasová (ČSSD)

6. GENDER A STÁŘÍ

Gender a stárnutí jsou spolu neoddělitelně spojené. „*Stárnutí je zkušeností, jež je neoddělitelná od naší předchozí životní biografie, která je genderová. Gender sám výraznou měrou ovlivňuje způsoby, jakými je stárí prožíváno, jaké významy jsou mu připisovány, i zdroje, jakými jednotlivci disponují.*“ (Hasmanová Marhánková 2008, s. 34) V české společnosti se na proces stárnutí a období důchodového věku pohlíží spíše negativně, k čemuž přispívá i obecně společenský pohled na lidi v seniorském věku jako na nepotřebné a bez uplatnění. „*Podle aktuálních dat představuje věk v české společnosti nejčastější uváděný důvod diskriminace.*“ (Hasmanová Marhánková 2008, s. 28)

Genderová problematika lidí v seniorském věku se zabývá především ženami, jelikož právě s nimi jsou většinou spojovány znaky marginalizace. Více se setkáváme s pohledem, který zdůrazňuje právě negativa procesu stárnutí u žen v porovnání s muži. Jedná se především o proces fyzického stárnutí, medializace hormonální „lěčby“ menopauzy a sociální dopady, např. vdovství v důsledku vyššího věku dožití u žen a přístup k ekonomickým a jiným zdrojům. V následujících odstavcích se budu zabývat jednotlivě každým z příkladů. (Hasmanová Marhánková, 2008)

6.1. Proces fyzického stárnutí

Proces fyzického stárnutí je mediálně spojován více se ženami než s muži. Vyšší věk u žen je vnímán jako něco, co by se mělo tajit, např. je společensky nepřijatelné, aby se někdo dámy zeptal na věk, zatímco muži-senioři jsou medializováni zpravidla jako úspěšní, kteří s věkem „zrají“. Vzhledem ke stereotypnímu náhledu společnosti na ženu jako sexuální objekt, je stárnoucí ženské tělo vnímáno jako něco asexuálního. Tělo stárnoucí ženy má být očím skryto. Na druhou stranu ne všechny ženy vnímají proces stárnutí jako něco negativního. Asi každá žena má proces stárnutí spojený s určitými obavami, ale zahraniční studie³⁵ poukazují na to, že s vyšším věkem jsou ženy se svým tělem spokojenější než ženy mladší. Tyto ženy projevily jisté známky znepokojení nad tím, že už nejsou vnímány jako sexuální objekt, tzv. se staly neviditelnými, ale na druhou stranu se vyjádřily, že tuto neviditelnost vnímají pozitivně. Tato neviditelnost jim poskytla možnost se vyvléci z běžných genderových očekávání, která na ně byla v minulosti kladena. Díky svému věku, se například

³⁵Studie: Oberg, P., Tornstam, L. *Ageing and Society*. 1999.

cítily být osvobozené od tlaku k neustálým dietám a od zaměření se na svůj vzhled. (Hasmanová Marhánková, 2008)

6.2. Medializace a medikalizace menopauzy

Dalším z negativ procesu stárnutí u žen je medializace menopauzy jako něčeho, co je třeba léčit. Menopauza je prezentována jako negativní součást stárnoucího procesu žen. Zahraniční studie ovšem uvádějí, že: *„ženy často interpretovaly menopauzu jako období, které jim poskytlo možnost zastavit se a reflektovat svůj život.“* (Granville 2000, s. 92) *„Podobně Ussher konstatuje, že ženy jsou často menopauzou zaskočeny. To ale pouze proto, že jejich očekávání jsou často mnohem pesimističtější než samotná zkušenost“* (Hasmanová Marhánková 2008, s. 36). (Hasmanová Marhánková, 2008, Granville, 2000)

6.3. Sociální dopady stárnutí

Neopomenutelnými jsou i sociální dopady procesu stárnutí jak u mužů, tak u žen. Jako negativní dopad je paradoxně popisována vyšší délka dožití u žen, s ní spojená zkušenost ovdovění a delší život ženy je vnímán jako sociální problém. *„Muži se v průměru dožívají nižšího věku, více trpí chronickými chorobami a častěji také umírají na závažné choroby, jako jsou například srdeční příhody.“* (Hasmanová Marhánková 2008, s. 32) K tématu vdovství a vdovectví existuje celá řada výzkumů³⁶. Davidson (2001) například popisuje vdovství jako období, které ženám přináší nový druh svobody, jehož se jim v důsledku genderových očekávání v rámci partnerských vztahů nedostávalo. Ženy se vyhýbaly vstupu do nových manželství. *„Odchod do důchodu či ztráta partnera/ky ve stáří jsou tranzicemi, které výrazně zasahují do dosavadního uspořádání a konceptualizace genderových rolí.“* (Hasmanová Marhánková 2008, s. 33) Vzhledem k přirozené genderové dělbě práce, jsou v této situaci právě muži znevýhodněni. *„Muži jsou po ovdovění nuceni čelit rutinním pracím, které jsou stále ve společnosti vnímány jako podřadné a kterým se do této doby vyhýbali.“* (Hasmanová Marhánková 2008, s. 32) Ženy jsou díky historicky dané roli pečovatelky lépe vybaveny schopností navazovat nové, pevné vztahy a disponují ve stáří, díky této síti, lepšími zdroji pomoci. Oproti tomu u mužů vrozená *„silná asociace mužské genderové role s trhem práce může vést ve stáří k tomu, že ztrácí původní zdroje své identity a autority.“* (Hasmanová

³⁶ například Davidson 2001

Marhánková 2008, s. 32) Ruku v ruce jdou se ztrátou partnera i možné ekonomické, zdravotní a psychické obtíže. (Hasmanová Marhánková, 2008, Davidson, 2001)

6.4. Ekonomické dopady stárnutí

Ekonomické zdroje jsou velmi důležitou součástí procesu stárnutí. V tomto případě jsou ženy vystaveny znevýhodnění více než muži. *„Ženy jsou na pracovním trhu vnímány jako „staré“ v nižším věku než muži. To se odráží i na jejich pracovní kariéře.“* (Hasmanová Marhánková 2008, s. 29) Přitom *„množství zdrojů, se kterými jsme schopni ve stáří disponovat, je přímo závislé na předchozí pracovní kariéře, jejíž podobu významně formuje právě gender.“* (Hasmanová Marhánková 2008, s. 29) Hasmanová Marhánková (2008) dále uvádí, že právě výše ekonomický zdrojů nám dovoluje rozhodovat o dalším průběhu našeho života, například o odchodu ze zaměstnání, ale také třeba jakou zdravotní péči si ve stáří budeme moci dovolit nebo jakým způsobem budeme trávit volný čas.

6.5. Genderové souvislosti reforem důchodového systému v ČR

Penze je často jediným ekonomickým zdrojem stárnoucího člověka, proto je důchodový systém velmi důležitou součástí fungování společnosti. Nedávné reformy důchodového systému České republiky byly velmi výrazně veřejně diskutovány. Hlavní pozornost se věnovala především nepoměru mezi částkou, kterou za celý život ekonomicky aktivní člověk odvedl a následnou výší penze. *„V České republice a obecně i v jiných evropských zemích – až na výjimky – chybí v důchodovém systému genderové hledisko, což je s podivem, vzhledem k tomu, že ženy tvoří větší část skupiny starších lidí a zároveň také většina seniorů žijících v chudobě jsou ženy.“* (Dudová, 2013, s. 56) *„Reformy, které se samy o sobě jeví jako genderově neutrální, získávají v daném prostředí silně genderový význam – mají odlišné dopady na ženy a na muže jako skupinu.“* (Dudová, 2013, s. 57)

Důchodové systémy v zahraničí i v České republice mají za cíl buď zajistit ekonomicky aktivním občanům stejnou či co nejpodobnější životní úroveň, jakou měli před dovršením důchodového věku, nebo zabránit chudobě ve stáří. První cíl je do jisté míry individuální, záleží na tom, kolik člověk odvede do důchodového systému za dobu své ekonomické aktivity. Druhý cíl je založen na principu redistribuce – od majetnějších jedinců (odvádějících vyšší částky) k méně majetným či nemajetným jedincům. Princip redistribuce je

zaveden právě v České republice. Ovšem ani jeden systém není tak úplně spravedlivý. Oproti tomu feministické autorky a autoři, z jejichž publikací R. Dudová vychází, považují za spravedlivý takový systém, který neznevýhodňuje ženy za jejich odlišnou společenskou roli. Buď se část svého života věnovaly pouze péči, např. o děti či další závislé osoby, nebo volily taková zaměstnání, která jim umožňovala skloubit péči o domácnost a její členy a pracovní kariéru. (Dudová, 2013)

V České republice se rodičovská dovolená započítává do doby důchodového pojištění jako tzv. náhradní doba. Ve srovnání s jinými státy Evropské unie je rodičovská dovolená v České republice velmi dlouhá.³⁷ Právě dlouhá doba rodičovské dovolené je spíše na škodu než k dobru. „Po skončení rodičovské dovolené se vrátila k původnímu zaměstnavateli jen 1/5 žen, dalších 11% se se zaměstnavatelem domluvilo na pozdějším nástupu. Další necelá 1/5 nastoupila do jiného zaměstnání nebo začala s vlastním podnikáním, 1/5 se rozhodla zůstat dále doma.“ (Dudová, 2013, s. 57) Pečovatelské povinnosti znamenají omezení platit příspěvky do důchodového pojištění. Pokud vezmeme v úvahu i nepoměr mezi platem ženy a muže na stejné pozici, zjistíme, že pokud je výše penzijní dávky závislá na předchozí pracovní kariéře a délky odvodu dávek do důchodového pojištění, je systém méně výhodný právě pro ženy. „Do systému jsou ale zpravidla integrovány různé redistribuční prvky, které zmírňují to, nakolik se ve výši důchodů promítají předchozí nerovnosti pracovního trhu. Většina reforem v posledních dvou desetiletích v České republice přitom měla za následek omezení této redistribuce.“ (Dudová, 2013, s. 58)

Obecně lze říci, že zvyšování míry zásluhovosti v rámci důchodového systému má negativní dopad na ženy – nižší výše výdělků, častější nezaměstnanost či práce na zkrácené úvazky. Tyto rozdíly by zřejmě vyřešila garance nejnižší možné penze. V České republice však žádná taková garance neexistuje, důchod je vypočítáván podle určitých podmínek. „Celková výše důchodové dávky se skládá ze dvou částí - ze základní minimální paušální dávky, na kterou má nárok každý, kdo plní nároky na důchod, a z dávky, která se procentuálně odvíjí od předchozích příjmů.“ (Dudová, 2013, s. 60) Pokud výše penze nestačí

³⁷V některých zemích je trvání rodičovské dovolené omezeno pouze na několik týdnů, například ve Velké Británii je to 13 týdnů. V Belgii, Irsku a Nizozemí jsou to 3 měsíce a v Řecku 3,5 měsíce. Především ve východoevropských zemích je délka rodičovské dovolené několik let, např. Rakousko (2 roky), Polsko, Litva, Malta, Španělsko, Maďarsko, Estonsko a Slovensko (3 roky). Nejdéle je možno rodičovskou dovolenou čerpat v České republice – až 4 roky. (zdroj: www.finance.cz)

na pokrytí základních potřeb jedince (bydlení, strava, hygiena, oblečení...) nastupuje zde síť sociálního zabezpečení, konkrétně dávky hmotné nouze. (Dudová, 2013)

V současné době činí rozdíl mezi průměrným měsíčním starobním důchodem mužů a žen 2 194 Kč ve prospěch mužů. Průměrná výše důchodu u mužů činila ke konci září 2013 12 138 Kč a u žen 9 944 Kč.³⁸ (MPSV, 2013)

S cílem vyrovnat tuto genderovou nerovnost byl zaveden vstup tzv. soukromých kapitálových fondů do důchodového systému. V České republice tento vstup probíhal v etapách – v roce 1994 byl otevřen tzv. třetí pilíř, soukromé dobrovolné penzijní připojištění se státním příspěvkem. V roce 2013 pak tzv. druhý pilíř – důchodové kapitálové spoření (odvod 5% hrubé měsíční mzdy, skládající se z 3 % od státu z odvodů na sociální pojištění a 2 % doplňujete navíc ze své mzdy³⁹).

„Je samozřejmě otázkou, zda má být úkolem důchodového systému nějakým způsobem kompenzovat genderové nerovnosti existující na pracovním trhu, či zda je tyto nerovnosti třeba řešit již v samotném místě jejich vzniku, přičemž důchodový systém má jen následně co nejlépe odrážet „zásluhy“ každého individuálního pracovníka. Ve svých důsledcích však nedávné reformy znamenají, že neplacená práce spojená s péčí o děti, o domácnost, o své okolí a komunitu, kterou ženy vykonávají v nepoměrně vyšší míře než muži, je v logice důchodového systému stále méně oceněna.“ (Dudová, 2013, s. 64)

6.6. Žena a muž v pečující roli

Historicky se pečovatelská role ženy vztahovala nejviditelněji k péči o potomky, ovšem pečovatelská role spočívá i v méně viditelné péči o staré rodiče a je brána ze společenského pohledu jako automatická. *„Přestože pečovat o dítě a pečovat o starého člověka je v mnoha směrech odlišné, tyto životní situace mají z hlediska sociálního dopadu na život zúčastněných řadu společných rysů – např. nemožnost volby, sociální izolace, ztížená pozice na pracovním trhu nebo romantizované, ale sociálně neoceněné, postavení.“* (Přidalová 2006, s. 1) Ráda bych se v této podkapitole zaměřila na to, proč v péči dominují ženy a jakou roli hrají při pečování muži.

³⁸ ČSSZ 2013 (dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2013/2013-10-30-temer-11-tisic-korun-to-byl-prumerny-starobni-duxod-na-konci-zari.htm>)

³⁹ [online]. Dostupné z: <http://www.finmarket.cz/duxodove-sporeni> [cit. 2014-04-11].

V České republice je 80 % seniorů přesvědčeno, že je povinností dospělých dětí postarat se o své staré rodiče. (Veselá 2002). „*Téměř 70 % respondentů a respondentek starších 45 let svým rodičům pomáhá v každodenním životě a 42 % by ji označilo za častou. Ženy tvoří 3/4 pečujících osob, dospělé dcery pak 33%.*“ (Přidalová 2006, s. 1). Existuje mnoho pokusů o vysvětlení většího zastoupení žen v pečovatelské roli.

Jedním z nich je například poukázání na dobu separace od matky. „*Zatímco pro chlapce je tato separace od matky v rámci identifikace jako muže podstatná, a proto je nadále pro mužství charakteristický individualismus a odstup, pro dívky zůstává zachování pouta k matce jako rolovému vzoru zásadní, a proto je ženství definováno vztahy ke druhým lidem a zájmem a péčí o druhé raději než samu o sebe. Ženy tak už od dětství přijímají odpovědnost za pečování.*“ (Přidalová 2006, s. 1).

Druhým vysvětlením je tradiční vnímání mužských a ženských rolí. „*Péče o jinou osobu spadá do okruhu domácích prací, je spojena s určitými pečovatelskými dovednostmi a zahrnuje udržování příbuzenských vztahů. Ženám je schopnost pečovat připisována jako něco samozřejmého a nezpochybnitelného.*“ (Přidalová 2006, s. 2)

„*N. Sarkisian a N. Gerstel (2004) se rozdílné zastoupení synů a dcer v péči o rodiče pokoušejí vysvětlit nerovným postavením na pracovním trhu.*“ (Přidalová 2006, s. 2) Ekonomický ukazatel většinou jasně stanovuje, kdo bude živícím členem rodiny a kdo pečujícím. Ovšem podle starších výzkumů⁴⁰ není rozdíl mezi pracující a nezaměstnanou ženou. Obě poskytují svým starým rodičům stejnou péči, ale v jiné formě. Pracující ženy více využívají sociálních služeb a přerozdělují péči o rodiče mezi příbuzenstvo.

Důsledkem demografických faktorů bývají příjemkyněmi pomoci od dospělých dětí nejčastěji matky. Možná i právě proto je mezi pečujícími více žen, jelikož za nejsilnější mezigenerační vztah můžeme považovat právě ten mezi matkou a dcerou. Ženám nahrává i fakt, že na pečovatelství je nahlížen spíše jako na vlastnost, ne na něco, co se dá naučit. To ale neznamená, že „dospělí“ synové nepečují a neposkytují podporu svým stárnoucím rodičům. „*Muži jsou více nakloněni zajistit osobní péči o závislé rodiče zprostředkováním služeb, které nahradí jejich přímou angažovanost*“ (Přidalová 2006, s. 3) Synové často svůj díl pečování vnímají jako zprostředkování například dopravy k lékaři, pomoc s financemi, údržbou domu

⁴⁰Horowitz, A. 1985. Sons and daughters as caregivers to older parents: Differences in role performance and consequences. In: *The Gerontologist*, vol. 25. s. 612 - 617

či zahrady. Přidalová (2006) dále uvádí, že emoční podporu stárnoucím rodičům poskytují obě pohlaví stejným dílem.

Velkým otazníkem je budoucí vývoj pečovatelské role. Dlouhodobější pokles porodnosti a fakt, že čím dále více párů se rozhoduje pro to nemít děti, může do oblasti péče o stárnoucí rodiče vnést úplně jiný „vitr“. Lze předpokládat, že do budoucna budou více využívány instituce specializující se na péči o seniory. (Přidalová, 2006)

7. FEMINISMUS

7.1. Feminismus – význam slova a definice

Slovo feminismus pochází z latinského slova *femina*, což znamená žena. Definice feminismu odborná literatura uvádí různé a různě obsáhlé. Nejčastěji se vyskytující definice je, že feminismus je název pro komplex ideologií, sociálních teorií a politických hnutí, jejichž cílem je zkoumání a potírání jevů, které lze považovat za projevy a součást utlačování ženského pohlaví. Obecně lze říci, že feminismus je „sociálně politický myšlenkový směr, jež si klade za cíl dosažení rovných příležitostí pro muže a ženy v oblastech veřejného a soukromého života. Reaguje přitom na znevýhodňování žen vůči mužům.“ (Veselá, 2007, s. 5)

„Pojem feminismus je ve společnosti běžně vysvětlován jako hnutí za emancipaci žen, ale v dnešní době se feminismus zabývá mnohem širším spektrem témat, se již ani nedá hovořit o feminismu v jednotném čísle. Tvrzení, že se jedná o hnutí pouze ženské, vyvrací zapojení řady mužů do aktivit feministických spolků.“ (Sokačová, 2004, s. 185)

Graf 3. Průzkum na téma „Feminismus v představách žen“

Zdroj: Neradová, K. Průzkum k závěrečné práci. N = 107. Provedeno 25. 07. 2011 - 15. 08. 2011.

Dostupné z: <http://www.vyplnto.cz/realizovane-pruzkumy/feminismus-v-predstavach-zen/>

7.2. Historie feminismu

Feministické hnutí se začíná rozvíjet, když se tradiční společnost začala transformovat do společnosti moderní. Hlavními ukazateli moderní společnosti je především zvýšení životní úrovně lidí, pokrok ve vědě a technologii. I přes tento významný pokrok přetrvávalo ve společnosti znevýhodnění žen oproti mužům. „Podle řady feministek má velký podíl na udržení nerovného postavení žen ve společnosti patriarchální tradice naší společnosti. Podle této tradice se muži aktivně podílejí na dění ve společnosti, vládou a organizují tuto společnost. Kdežto ženy zůstávají doma, věnují se péči o děti a domácnost. Ženy tak mají omezený přístup k rozhodování ve společnosti. Jejich společenská role je omezená na domácnost. Nemohou rozvíjet své schopnosti stejně jako muži“ (Veselá, 2007, s. 7)

7.2.1. Feminismus ve světě

Ve světě proběhly dvě vlny feminismu. První vlna feminismu proběhla koncem 18. století. V tomto období proběhly dvě významné revoluce. První byla Americká revoluce, v letech 1775 – 1783 a druhá byla Velká francouzská revoluce, která proběhla v letech 1789 – 1799. Tyto dvě revoluce významně přispěly k prosazení demokratických principů vedení společnosti. Oficiálně všichni lidé dostali lidská a občanská práva a svobody. Ve skutečnosti se tyto práva a svobody týkaly jen mužů. Tím se začala prohlubovat nerovnost mezi pohlavími. (Veselá, 2007)

Na začátku 19. století hrály velkou váhu peníze, které byly měřítkem úspěšnosti a s tím spojené moci. Díky vzdělání mohli muži dosáhnout svých cílů, najít své uplatnění a vlastnit majetek. Ženám nebylo zpřístupněno vzdělání a tím pádem nemohly získat ani pracovní kvalifikaci. Ve vyšších vrstvách společnosti se ženy věnovaly jen vedení domácnosti a péči o děti. Svobodné ženy z vyšších vrstev mohly získat alespoň základní vzdělání a většinou pak vykonávaly funkci učitelek či guvernantelek. V momentě, kdy se provdaly, o své pracovní místo přišly a věnovaly se pouze domácnosti a péči o děti. V nižších vrstvách společnosti bylo nutné, aby se ženy podílely na ekonomickém zajištění rodiny, a proto mohly pracovat jako dělnice v továrnách, jako služky či kojné a v neposlední řadě jako prostitutky. Ženy nesměly vlastnit majetek a v úředních věcech byly zastupovány svými otci či později manžely. (Veselá, 2007)

Cílem první vlny feminismu bylo přiznání volebního práva ženám⁴¹, práva na vzdělání a možnosti vlastnit majetek. (Nedvědová, 2004)

V Americe a v Anglii byly ženy požadující lidská a občanská práva označovány jako *sufražetky*. Označení je odvozeno od anglického slova *suffrage*, které v překladu znamená právě volební právo. V českém prostředí byly nazývány jako „modré punčochy“. „*Ženské hnutí ve Spojených státech amerických sílilo spolu s hnutím za osvobození otroků. Ženy vytvářely vlastní politické spolky usilující o získání volebního práva pro ženy.*“ (Veselá, 2007, s. 8) Mezi nejvýznamnější ženy – aktivistky patřila například Francouzka Olympie de Gouges (1755 - 1793) napsala Prohlášení práv žen a občanek (1791), kterým reagovala na Deklaraci a zakládala první ženské politické spolky ve Francii, nebo Mary Wollstonecraft (1759 – 1797), která v Anglii založila školu pro dívky. (Veselá, 2007)

První vlna feminismu skončila ve třicátých letech 20. století. Vytýčených cílů bylo dosaženo – ženám bylo přiznáno volební právo (i když pouze v některých zemích), mohly studovat a vlastnit majetek. (Veselá, 2007)

Druhá vlna feminismu proběhla až po druhé světové válce, v šedesátých letech 20. století. Nejvýrazněji se projevila ve Spojených státech amerických. Kde bylo velmi patrné, že mladé dívky jsou vychovávány podle ideálu hospodyňky. „*Americká hospodyňka byla zdravá, krásná a vzdělaná žena, která se nemusela starat o nic jiného než o domácnost dětí, a manžela. V této činnosti našla životní spokojenost a uplatnění. V pozici hospodyně a matky byla považována za rovnocennou partnerku svého manžela.*“ (Friedan, B. in Veselá, 2007, s. 11) Evropské ženy jim toto postavení záviděly, ale neuvědomovaly si, že ženy v domácnosti trpí pocitem neužitečnosti a izolovanosti. Podle Veselé trpěla většina hospodyň psychickými problémy. (Veselá, 2007)

Ženy si začaly uvědomovat, že jsou jednou z utlačovaných a diskriminovaných skupin. Feministické hnutí se zabývalo daleko širším spektrem problémů než v první vlně.

⁴¹ Volební právo ženám bylo přiznáno ve světě různě. První ústava, přiznávající volební právo ženám, byla schválena v roce 1889 ve státě Wyoming. Pak následoval v roce 1893 Nový Zéland a Austrálie. Mezi první evropské státy, které přiznaly ženám volební právo, patří Finsko, Norsko a Dánsko. Volební právo žen bylo v československé ústavě zakotveno v roce 1920. Poslední evropskou zemí, kde bylo ženám přiznáno právo volit, bylo Švýcarsko v roce 1971 na federativní úrovni, v jednotlivých kantonech tak bylo učiněno v letech 1958 – 1990. V muslimských zemích je stále velká řada států, kde ženy nemají právo volit. Výjimkou je například Írán, kde mohou ženy volit od roku 1963 a Katar, kde volební právo ženám přiznali v roce 1999. V řadě asijských zemí ženy nesmí volit do teď.

Podářilo se prosadit požadavky na přiznání práva žen na větší kontrolu nad vlastním tělem⁴² a přístup ke všem profesím. Druhá vlna feminismu byla ukončena v devadesátých letech minulého století vznikem univerzitního studijního oboru gender studies ve Spojených státech amerických, který zkoumá postavení žen a mužů ve společnosti a původem nerovnosti. (Veselá, 2007)

7.2.2. Feminismus u nás

U nás není dělení feminismu na vlny zas tolik patrné jako v zahraničí. Celé hnutí prošlo méně bouřlivým vývojem. Druhá vlna vývoje feministického hnutí u nás proběhla se zpožděním až po roce 1989, kvůli komunismu. Komunistický režim znemožnil vznik feministického hnutí. Nedostatečné rozvinutí základních principů feminismu je pravděpodobně důvodem, proč je v české společnosti na feminismus pohlíženo spíše jako na negativní. (Veselá, 2007)

Významnými osobnostmi feministického hnutí u nás jsou například Karolína Světlá (24. 2. 1830 – 7. 9. 1899), Eliška Krásnohorská (18. 11. 1847 – 26. 11. 1926)⁴³, Božena Němcová (4. 2. 1820 – 21. 1. 1862) a Františka Plamínková (5. 2. 1875–30. 6. 1942). Rovnoprávnost žen také podporoval Tomáš Garigue Masaryk se svou ženou Charlotte. Pořádal přednášky o rovnoprávnosti mezi ženami a muži. „*Tehdejší politiky obviňoval z nevědomosti, konzervatismu, zastaralého politického vzdělání a neuznávání „plnosti života“, kvůli nimž dosud nebyly v zákonech stanoveny stejná práva pro muže i ženy.*“ (Veselá, 2007, s. 9). (Veselá, 2007, Sokačová, 2004)

V Československu mohly ženy volit již od roku 1920, jako v jedné z prvních zemí na světě.

Kulturní a politický život žen se soustředil v Ženském klubu českém, který byl založen v roce 1903 Františkou Plamínkovou, Terezou Novákovou, Marií Tůmovou a dalšími ženami. „*V roce 1907 bylo v Klubu sdruženo 15 ženských organizací, 379 jednotlivců a 24 příznivců. Mezi organizacemi nepanovala absolutní shoda, jednotlivé programy se lišily a někdy docházelo k rozporům.*“ (Sokačová, 2004, s. 187) Františka Plamínková později založila Ženskou národní radu. „*Ženská národní rada dohlížela na dodržování rovnoprávnosti v praxi*

⁴² právo na rozhodnutí o ukončení těhotenství

⁴³ Díky Elišce Krásnohorské vzniklo v roce 1890 v Praze dívčí gymnázium Minerva.

podle Ústavy Československé republiky z roku 1920. Ta stanovila, že výsady pohlaví nebudou uznávány.“ (Veselá, 2007, s. 9)

7.2.3. Současné feministické hnutí

Feministické hnutí se v současnosti rozdělilo do několika směrů. Všechny usilují o rovnost mezi ženami a muži, ale odlišnými způsoby. Každý směr má své požadavky a cíle, v některých myšlenkách se prolínají, v některý jsou však zcela opačného smýšlení. (Veselá, 2007)

Socioložka Judith Lorber rozlišuje tři základní teorie, ze kterých pak vycházejí jednotlivé směry současného feministického hnutí, a to *genderově reformní teorie*, *teorie genderově motivovaného odporu* a *teorie genderově motivované vzpoury*. Genderově reformní teorie zdůrazňuje podobnosti mezi ženami a muži, snaží se prosazovat legislativní změny, které zaručí ženám stejné postavení jako mužům. Teorie genderově motivovaného odporu zkoumá, v čem se ženské myšlení liší od mužského. Kritizuje patriarchální postavení společnosti. Teorie genderově motivované vzpoury říká, že na nerovnostech mezi ženami a muži je postavena dnešní společnost, respektive její hierarchie. Tato teorie se ale primárně nezabývá jen genderovou nerovností, ale i dalšími jako je například nerovnost na základě příslušnosti k určité rase nebo na základě sexuální orientace. (Veselá, 2007)

Ve světě převládá liberální feminismus, který čerpá z genderově reformní teorie.

7.3. Feministická sociální práce

„Propojení feminismu a sociální práce je zřetelné od počátku období profesionalizace sociální práce, kdy se řada ženských aktivistek první vlny feminismu významně podílela na koncepci vzdělávání, standardů kvality, institucionalizace, výzkumu i mezinárodní spolupráce v oblasti sociální práce.“ (Bosá In Janebová, online, s. 1) Feministická sociální práce vychází ze dvou teorií druhé vlny feminismu, a to buď z genderové reformní teorie anebo z teorie genderově motivovaného odporu. *„Sociální práce vycházející z reformních feminismů klade důraz na změnu systému, který nadřazuje muže ženám, a vycházejí z něj například liberální feministická perspektiva či socialistická/marxistická perspektiva sociální práce.“* (Janebová, rok neznámý, s. 1) Dále Janebová tvrdí, že feminismy odporu říkají, že patriarchální společnost a patriarchát samotný nelze změnit zevnitř, a proto je třeba dosahovat rovnosti

mimo tyto struktury. Z feminismu odporu vychází například radikální feministická sociální práce. (Janebová, rok neznámý)

7.3.1. Modely feministické sociální práce

V odborné literatuře se většinou dočteme pouze o čtyřech proudech feministické sociální práce, a to o liberálním, radikálním, socialistickém a postmodernistickém.

Liberální feministická sociální práce vychází z hodnot liberálního feminismu – nezávislosti, rovnosti příležitostí a individualismu. „*Liberální feministky zdůrazňují, že společnost porušuje rovná práva spíše diskriminací žen jako skupiny než jako jedinců.*“ (Janebová, rok neznámý, s. 1) Hlavním cílem tohoto směru je měnit diskriminační zákony znevýhodňující ženy. Usilují například o legalizaci interrupcí nebo o uznání trestného činu znásilnění v manželství. Sociální pracovníce zaměřené liberálně feministickým směrem používají nejčastěji případovou práci s klientem. Podle Janebové vycházejí z předpokladu, že každý jedinec je schopen změnit svou sociální situaci a pracovník či pracovníce jsou od toho, aby našli vhodnou strategii řešení. V praktické rovině se feministická sociální práce nejvíce blíží terapeutickému paradigmatu sociální práce. „*Eisenstein kritizuje liberální feminismus za to, že slouží jako alibi nečinnosti sociálního státu. Když totiž státy deklarují rovnoprávnost mezi ženami a muži, vycházejí právě z liberálního feminismu, který je pro ně jako umírněná forma feminismu akceptovatelný.*“ (Janebová, rok neznámý, s. 2) Aktivita státu se v liberálním feministickém pojetí omezuje pouze na formální záruku v rámci judikatury.

Radikální feministická sociální práce vychází z teze radikálního feminismu a z kritiky patriarchy. Poukazuje na to, že stát nechce zasahovat do tzv. osobní sféry života a tím udržuje patriarchální společnost. Radikální feministky označují ženy jako „sexuální třídu“. „*Radikálně orientované sociální pracovníce překvapivě neusilují o změnu strukturální podstaty společnosti, protože se domnívají, že z pozice podřízeného subjektu (žen) nelze prosazovat takovou změnu.*“ (Janebová, rok neznámý, s. 3) Zaměřují se na budování ženských institucí, které jsou schopné se přizpůsobovat ženským potřebám a řešit jejich specifické problémy. Primárním tématem radikálních feministek je násilí na ženách, ať už fyzické, sexuální nebo psychické. „*Cílem radikální feministické sociální práce není ochrana rodiny, ale posílení žen a ochrana dětí.*“ (Janebová, rok neznámý, s. 3) Radikální feminismus má velké zásluhy na rozvoji skupinové práce – svépomocných skupin. S trochou nadsázky lze říci, že v radikálním feminismu jsou muži demonizováni a ženy viktimizovány. V praxi to

může vypadat tak, že ženě, která by potřebovala dlouhodobou komplexní péči, je nabídnuto třeba jen dočasné ubytování v azylovém domě. (Janebová, rok neznámý)

„V socialistické/marxistické feministické perspektivě sociální práce je pozornost upřena na kritiku kapitalismu a sociálního státu. Socialistické feministky upozorňují, že paradoxně je domácí neplacená práce žen podmínkou přežití kapitalismu, protože pokud by ženy odmítly bezplatně pracovat v domácnostech, kapitalismus by se zhroutil.“ (Janebová, rok neznámý, s. 4) Tato perspektiva vychází z teorií Karla Marxe a Friedricha Engelse, které byly později revidovány feministickými autory a autorkami. Sociální stát používá k udržení žen v domácnostech řadu prostředků, jako například nedostatek předškolních zařízení pro děti nebo bagatelizaci nezaměstnanosti žen. To ovšem v dnešní společnosti už tolik neplatí, nyní je možné využívat soukromá předškolní zařízení, firemní školky či fakt, že je možné, aby na rodičovské dovolené byl muž. Důsledkem politiky sociálního státu je tzv. feminizace chudoby, kdy mají ženy výrazně vyšší pravděpodobnost spadnout pod hranici chudoby. *“Socialistické feministky zdůrazňují potřebu přesahu sociální práce za případovou práci. V praxi sociální práce se zaměřují na dosahování strukturálních změn, takže se tento přístup nejvíce přibližuje reformistickému paradigmatu sociální práce.“* (Janebová, rok neznámý, s. 4) Primární metodou socialistických sociálních pracovníků je komunitní práce. *„Dilematem socialistek je otázka, zda je etické zprostředkovávat pomoc ženám skrze nástroj vykořisťování, jako je sociální stát. Na druhou stranu jiný zdroj pomoci ženám nemají k dispozici.“* (Janebová, rok neznámý, s. 5)

Postmodernistická feministická sociální práce začala působit na poli sociální práce v první polovině devadesátých let minulého století. *„Postmodernistický feminismus analyzuje, jak jsou ženy ovlivňovány sociálním světem, zkoumá, jakou roli má vazba mezi mocí a věděním ve způsobech ženského přemýšlení o sociálním světě a představuje cesty, kterými může být společnost transformována.“* (Janebová, rok neznámý, s. 5) Zaměřuje se především na genderovou podstatu jazyka a na odbourávání „univerzálních pravd o ženách a mužích“. Klienti a klientky mají být vnímáni jako rozdílné lidské subjekty. Sociální práce by se podle postmodernistické feministické sociální práce měla oprostit od zobecňování a kategorizace klientů a klientek. Podle Janebové je klasickým případem například to, že prostitutka je vnímána jako špatná matka, což se ovšem nemusí zakládat na pravdě. *„Sociální pracovníci a pracovnice by sami sebe měli vnímat jako aktéry sociální situace, tudíž jako potenciální zdroj oprese, a reflektovat tyto své mocenské tendence.“* (Janebová, rok neznámý, s. 6) Janebová říká, že postmodernistická feministická sociální práce je kritizována za zneviditelnění

genderu. „*Jsou – li ženy a gender pouhým produktem sociální konstrukce, a tedy v podstatě neexistují, ztrácí feministky skrze zánik kategorie „žena“ základnu pro kolektivní práci.*“ (Janebová, rok neznámý, s. 6)

ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce bylo shrnout a porovnat články, které jsou dostupné ve vybraných recenzovaných periodikách od roku 2000, týkající se tématu genderu v sociální práci. Periodika byla vybrána proto, že mají poměrně velký vliv na náhled, který mají nejen budoucí sociální pracovníci/ce na aktuální témata sociální práce a proto, že jsou jedním z faktorů, které se podílejí na formování tohoto náhledu. Nejobsáhlejším recenzovaným periodikem je časopis *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, který vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky, z toho jsem také nejvíce čerpala. Dále jsem použila sborník Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně *Sociální studia* a sborník Asociace vzdělavatelů v sociální práci – *Sociální práce/Sociálna práca*. Jednotlivá zpracovaná témata jsem doplnila o informace z další literatury a webových stránek s genderovým a feministickým obsahem. Jejich seznam je uveden v *Seznamu literatury a použitých zdrojů* v sekci *sekundární prameny a elektronické zdroje*.

Mnou zpracovaná periodika (*Gender, rovné příležitosti, výzkum, Sociální práce/Sociálna práca* a *Sociální studia*) ukázala, že genderová problematika v sociální práci je aktuálním tématem již několik let, ale stále se jí nedostává dostatečné pozornosti. Cíleně zacílené periodikum na gender v sociální práci neexistuje, ale nejvíce informací o této tématice a genderu obecně najdeme v periodiku *Gender, rovné příležitosti, výzkum*.

Právě recenzovaná periodika a nejen ty, média obecně, tvoří pohled, kterým sociální pracovnice/ici nahlíží na aktuální témata sociální práce. Z mého pohledu recenzovaná periodika a jejich texty zacílené na gender v sociální práci poskytují relativně ucelený pohled na aktuální témata sociální práce a snaží se reagovat na nadcházející situace, například na důchodovou reformu a její genderové hledisko (Dudová, R. Genderové souvislosti reformy důchodového systému v ČR. s. 56 – 66. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 14*, 2013. Editor Zdeněk Sloboda a Dagmar Marková. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2013. ISSN: 1213-0028). Doufám, že zviditelnění dostupných recenzovaných periodik zvýší senzitivitu na téma genderu v sociální práci.

Věřím, že má bakalářská práce pomohla zhodnotit prezentaci tématu genderu v sociální práci v českých recenzovaných periodikách. Situace v České republice se nepochybně zlepšuje, ale tradiční model společnosti, je stále velmi zakořeněn. Uvědomuji si, že jsem zpracovala pouze některá témata, ale to z důvodu, že jsem se držela v rámci témat,

která byla publikovaná ve zmíněných recenzovaných periodikách. Periodika poskytují relativně ucelený obraz problematiky genderu v sociální práci, zabývají se aktuálními tématy s ohledem na rok publikování a jasně ukazují, že gender v sociální práci je podstatným faktorem hlavně v přímé práci s klienty/kami.

Ráda bych se genderu v sociální práci dále zabývala, a to jak v teorii, tak i v praxi, a toto téma více rozvedla, například ve své diplomové práci.

RESUMÉ

Selected periodicals (*Gender, rovné příležitosti, výzkum, Sociální práce/socálna práca a Sociální studia*) showed that gender issues in social work has been the main issue for several years, but it is still not receiving sufficient attention. Specifically focused periodical on gender in social work does not exist, but we can find the most information on this topic in the periodical called *Gender, equal opportunities, research*. If the above mentioned periodical deal with the gender in social work, they provide a relatively complete view on the current topics of social work and trying to respond to the upcoming situations, such as the pension reform and its gender perspective (Dudová, R. Genderové souvislosti reforem důchodového systému v ČR. s. 56 – 66. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 14, 2013*. Editor Zdeněk Sloboda a Dagmar Marková. Praha:Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2013. ISSN: 1213-0028). I hope the visibility of available periodicals raises the sensitivity on the subject of gender in social work.

SEZNAM LITERATURY A POUŽITÝCH ZDROJŮ

Prameny:

BARŠOVÁ, A. Partnerství gayů a lesbiček: Kdy dozraje čas pro změnu? s. 173 – 185. In: Sociální studia, sborník prací fakulty sociálních studií brněnské univerzity 7, 2002. Editor: Pavel Barša. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 2002. ISSN: 1214 – 813X

DUDOVÁ, R. Genderové souvislosti reforem důchodového systému v ČR. s. 56 – 66. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 14, 2013. Editor Zdeněk Sloboda a Dagmar Marková. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2013. ISSN: 1213-0028

FORMÁNKOVÁ, L. Nejisté vyhlídky feminismu. s. 88 – 90. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 14, 2013. Editor: Zdeněk Sloboda a Dagmar Marková. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2013. ISSN: 1213-0028

HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. Genderové nerovnosti ve stáří: Marginalizace a zvýhodnění žen ve stáří. s. 28 – 36. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 8, 2008. Editorka Hana Maříková a Marek Hrubec. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. ISSN: 1213-0028

HAŠKOVÁ, H. Pracující matky a genderové role ve výsledcích mezinárodního longitudinálního výzkumu. s. 22 – 27. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 6, 2005. Editorka Zuzana Uhde. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2005. ISSN: 1213-0028

HORKÝ, O. Gender a rozvoj: Co nás rozděluje a co nás spojuje. s. 10 – 21. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 8, 2008. Editorka Hana Maříková a Marek Hrubec. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. ISSN: 1213-0028

JANEBOVÁ, R. Feministické perspektivy v praxi sociální práce. s. 10 – 19. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 7, 2006. Editorka Zuzana Uhde. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISSN: 1213-0028

JANEBOVÁ, R. Úvahy nad genderovým tichem aneb je gender relevantní kategorií v sociální práci? s. 90 – 105. In: Sociální práce/ Socálna práca: ročník 2, 2008. Editor Milan Šveřepa. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2008. ISSN: 1213-8204

JANEBOVÁ, R., BŘÍZOVÁ, T., VELČOVSKÁ, I. „Co z těch dětí vyroste?“ O rizicích oprese sociální práce vůči stejnopohlavním rodičům. s. 14 – 26. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 14, 2013. Editor Zdeněk Sloboda a Dagmar Marková. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. ISSN: 1213-0028

JANEBOVÁ, R., ČERNÁ, L. Konstrukce žen – klientek a mužů – klientů v praxi sociální práce. s. 37 – 45. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 9, 2008. Editorka Hana Maříková a Marek Hrubec. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2008. ISSN: 1213-0028

NEŠPOROVÁ, O. Životní styl rodin s otci na rodičovské dovolené. s. 32 – 36. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 7, 2006. Editorka Zuzana Uhde. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISSN: 1213-0028

PŘIDALOVÁ, M. Mezigenerační solidarita a gender (pečující dcery a pečující synové). s. 1-5. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum: ročník 7, 2006. Editorka Zuzana Uhde. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISSN: 1213-0028

SOKAČOVÁ, L. Významné ženy a hnutí v historii feminismu. s. 185. In: ABC feminismu. Brno: Nesehnutí Brno. 2004. ISBN: 80 – 903228 – 3 – 2

SOKOLOVÁ, V. „A co děti? ...“: gay a lesbické rodičovství. s. 81 – 96. In: ABC feminismu. Brno: Nesehnutí Brno. 2004. ISBN: 80 – 903228 – 3 – 2

ŠMÍDOVÁ, I. Muži na rodičovské dovolené. s. 57 – 63. In: ABC feminismu. Brno: Nesehnutí Brno. 2004. ISBN: 80 – 903228 – 3 – 2

Sekundární prameny:

DAVIDSON, K. Late life in widowhood, selfishness and new partnership choice: A gendered perspective. s. 297 – 317. In *Aging and Society*, Vol. 21. Cambridge: Cambridge Journal. 2001

GRANVILLE, G. Menopause. A time of private change to a mature identity. s. 74 - 93 In: Bernard, M., Philips, J., Machin, L., Harding Davies, V. *Women Ageing. Changing Identities, Challenging Myths*. Londýn: Routledge. 2000.

HEALY, K. *Social Work Theorie in Context*. London: SAGE Publications. 2005. ISBN: 978-1403916228

INTERNATIONAL SOCIAL SURVEY PROGRAMME (ISSP) – Family and Changing Gender Roles – druhé (1994) a třetí (2002) kolo. Tabulka byla vytvořena na základě dat Crompton, R., Brockmann, M., Lyonette, C. *Attitudes, Women's Employment and Domestic Division of Labour*

ŠIKLOVÁ, J. Feminism and the Roots of Apathy in the Czech republic. s. 258 – 280. In: *Social Research: ročník 64*, 1997. New York: Center for public scholarship

ŠIKLOVÁ, J. Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě a v České republice. s. 171. In: *Společnost žen a mužů z aspektů gender*. Praha: Open society fund. 1999. ISBN: 80 – 238477 - 08

Elektronické zdroje nebo jejich části:

ČSSZ – ročenka 2012. [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/16365/rocenka_2012.pdf

ČSSZ. 2013. [online]. [cit. 2014-04-11]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2013/2013-10-30-temer-11-tisic-korun-to-byl-prumerny-starobni- Duchod-na-konci-zari.htm>

ENGLER, O. Průzkum k závěrečné práci. N = 183. Provedeno 07. 10. 2011 - 21. 10. 2011. Dostupné z: <http://www.vyplnto.cz/realizovane-pruzkumy/homosexualni-pary-a-adopce/>

FHS UK v Praze, katedra genderových studií. [online]. [par. 2014-04-14]. Dostupné z: <http://www.gender.fhs.cuni.cz>

FINMARKET. [online]. [cit. 2014-04-11]. Dostupné z: <http://www.finmarket.cz/duchodove-sporeni>

HRONKOVÁ, V. Weibliche und männliche Berufsbezeichnungen in DaF-Lehrbuechern. Genderlinguistische Analyse. [online]. [cit. 2014-04-24]. Dostupné z: http://theses.cz/id/xemli9/Diplomov_prce_2.txt

JANEBOVÁ, R. Feministické teorie sociální práce (feministické perspektivy, feministické modely, feministická sociální práce). [online]. [cit. 2014-04-23]. Dostupné z: http://www.uhk.cz/cs-cz/fakulty-a-pracoviste/ustav-socialni-prace/eDokumenty/Documents/Janebov%C3%A1_sylaby/Teorie%20soci%C3%A1ln%C3%AD%20pr%C3%A1ce/T6_Janebov%C3%A1_Feministick%C3%A9%20teorie%20soci%C3%A1ln%C3%AD%20pr%C3%A1ce.docx.

NEDVĚDOVÁ, A. Volební právo pro ženy se muselo vybojovat. [online]. [cit. 2014-04-23]. 2009. Dostupné z: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/volebni-pravo-pro-zeny-se-muselo-vybojovat>

SEDLÁČKOVÁ, A. Specifika dětí z homoparentních rodiny. [online]. [cit. 2014-04-14]. Dostupné z: <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2009110501>

SLOVNÍK CIZÍCH SLOV. 2013. [online]. [cit. 2014-04-16]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>

ŠVRČKOVÁ D. Průzkum k závěrečné práci. N = 264. Provedeno 28. 01. 2011 - 10. 02. 2011. Dostupné z: <http://www.vyplnto.cz/realizovane-pruzkumy/gender-stereotypy-a-homofobie>

VESELÁ, J. Představy rodinných příslušníků o zabezpečení péče nesoběstačným rodičům. [online]. Praha: VÚPSV. 2002. [cit. 2014-04-09]. Dostupné z <http://www.vupsv.cz>

VESELÁ, M. Feminismus jako rovnost příležitostí. Bakalářská práce. 2007. [online]. [cit. 2014-04-23]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/60091/pedf_b/feminismus-bp.pdf

VYVÁŽILOVÁ, I. Rodičovská dovolená a rodičovský příspěvek. s. 42. Bakalářská práce 2009/2010. [online]. [cit. 2014-04-28]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/257826/pravf_b/Rodicovska_dovolena_a_rodicovsky_prispevek.pdf

ZÁKON O REGISTROVANÉM PARTNERSTVÍ A O ZMĚNĚ NĚKTERÝCH SOUVISEJÍCÍCH ZÁKONŮ 115/2006 Sb. [online]. [par. 2014-04-16]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-115>